

М. М. Чобанюк,

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка, м. Дрогобич

УДК 82.0: 821

ТВОРЧИСТЬ МІЛАНА КУНДЕРИ У РУСЛІ ТЕОРІЇ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ХУДОЖНЬОГО СИНТЕЗУ

У статті аналізуються твори Мілана Кундера у руслі теорії концептуального художнього синтезу, основними прикметами якого є стійка тенденція в зацікавленості людською долею, що необмежена рамками індивідуального, а зв'язана з долею загальнолюдською. Всі вони так чи інакше знаходяться в силовому полі гуманізму в широкому сенсі цього слова, всі вони незмінно в центр своїх роздумів ставлять одвічне питання про людину в потоці історії, людину, що шукає сама себе, запитує про своє призначення, про своє місце в суспільстві й у Всесвіті.

Ключові слова: Мілан Кундера, синтез, концептуальний синтез, гуманізм, роман.

MILAN KUNDERA'S ARTS IN LINE WITH THE THEORY OF CONCEPTUAL ART SYNTHESIS

The article analyzes the work of Milan Kundera in line with the theory of conceptual art synthesis, main features of which is a stable trend in the interest of human destiny that unlimited individual frames, and connected with the fate of universal. They somehow are in the force field of humanism in the broadest sense, they are invariably at the center of their thinking pose the eternal question of man in the stream of history, a man who is looking for itself, asks its purpose, its place in society and in the universe.

Key words: Milan Kundera, synthesis, conceptual synthesis, humanity, romance.

ТВОРЧЕСТВО МИЛАНА КУНДЕРЫ В РУСЛЕ ТЕОРИИ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО СИНТЕЗА

В статье анализируется творчество Милана Кундера в русле теории концептуального художественного синтеза, основными приметами которого является устойчивая тенденция в заинтересованности человеческой судьбой, что неограниченна рамками индивидуального, а связана с судьбой общечеловеческой. Все они так или иначе находятся в силовом поле гуманизма в широком смысле этого слова, все они неизменно в центр своих размышлений ставят извечный вопрос о человеке в потоке истории, человека, который ищет сам себя, спрашивает о своем назначении, о своем месте в обществе и во Вселенной.

Ключевые слова: Милан Кундера, синтез, концептуальный синтез, гуманизм, роман.

Мілан Кундера (*Milan Kundera*, нар. 1929) – водночас і чеський письменник ХХ століття, і французький прозаїк ХХІ. Ім'я митця сьогодні відоме кожній освіченій людині, романи його двічі висувалися на здобуття Нобелівської премії з

літератури. Кундера синтезував вітчизняну та західноєвропейську традиції, а також сучасні тенденції розвитку світового мистецтва.

Актуальність дослідження. Попри те, що Мілан Кундера – один із найвідоміших письменників сучасності, його твори в силу політичних обставин 60 – 80-х років у Чехії та в подальшому, зміну ним мови, не були достатньо досліджені як на батьківщині, так і у вітчизняному літературознавстві.

Книги Мілана Кундери перекладені майже всіма мовами світу, а самого письменника називають одним з видатних романістів другої половини ХХ століття, «останнім реалістом великих ідей та щирим моралістом» [1, с. 173].

Подивитися на твори Мілана Кундери крізь призму теорії концептуального художнього синтезу нас спонукала позиція самого митця, яка, з нашої точки зору, закликає людей задуматися над вічними проблемами буття: «Я дуже обережний щодо слів оптимізм і песимізм. Роман нічого не стверджує, роман шукає і ставить питання. Я не знаю, чи загине мій народ і так само не знаю, хто з моїх героїв має рацію. Я вигадую історії, зіштовхую персонажі й таким чином задаю питання. Дурість людей полягає в тому, що вони на все мають відповідь. Мудрість роману полягає в тому, що він до всього має запитання. Коли Дон Кіхот подався у мандри, світ перетворився на таємницю в його очах. Це спадок першого європейського роману для всієї подальшої романістики. Романіст навчає читача розуміти світ як запитання. У цьому підході є мудрість і терпимість. Світ, збудований на непорушних правилах, – це мертвий світ. Світ тоталітаризму, збудований на ідеях Маркса, ісламу чи ще чогось, – це світ відповідей, а не запитань. Там немає місця для роману. У будь-якому випадку, мені здається, що люди в усьому світі зараз віддають перевагу судженням, а не думці, відповіді, а не запитанню, тож голос роману ледве чуто серед голосної дурості людських самовпевнених тверджень» [5].

Творчість цього письменника, на думку науковців у царині літератури, становить рецепцію постмодернізму в чеській літературі та характеризується органічним поєднанням чеських і західноєвропейських тенденцій розвитку роману. Для творів Кундери характерні поєднання традицій різних видів роману, у них велика увага зосереджена на суб'єктивному світі людини.

На нашу думку, творчість Мілана Кундери можна характеризувати крізь призму теорії концептуального художнього синтезу, оскільки своїм пафосом він долучився до процесу відродження людини, яка повинна вистояти у цьому світі. Письменник осмислює буття в категоріях великої «бібліотеки» світу. Кундера текстувалізує всі зовнішні впливи на фіктивний світ романів і тим самим виходить за межі власної творчості, за межі певного виду мистецтва і відтворює дійсність в усій її багатоманітності.

Погоджуємось з думкою О. Палій, що головною дійовою особою творів Мілана Кундери є любов (одна зі складових гуманізму), яку він описує в усіх, у тому числі й найнепривабливіших, проявах, залишаючись при цьому одним із неперевершених авторів інтелектуальної прози [7]. Майстерність прозаїка приховується у вмінні автора розпізнавати тонку межу між світом «я» і світом «не я», перетин якої спричиняється до небезпеки втрати людьми істинних життєвих орієнтирів, викривлення світосприйняття й перетворення життя на оману. Вважаємо, що Кундера у своїх творах загострює нашу увагу на питанні свободи, яку потрібно сприймати як певний стан, а не як красиву мить на великій життєвій дорозі.

Літературні критики поділяють його творчість на два періоди: «чеський» і «французький». У романах першого етапу присутні всі елементи реалістичної поетики на рівні змісту (соціальна проблематика, актуальні проблеми сучасності, критика тоталітарних режимів, що не є актуальними для літератури постмодернізму) та форми (структура сюжету, система образів, хронологія орієнтацією на дійсність). Характерним для «чеського» періоду є застосування реалістичної поетики разом із модерністською проблематикою, такою, як самоідентифікація людини в сучасному світі, абсурдність новітньої історії та її вплив на долю людини, незбігання вчинків і їх наслідків тощо. Особливості світогляду письменника в контексті концептуального художнього синтезу відбиваються у синтезуючих особливостях поетики на різних структурних рівнях досліджуваних романів. На рівні проблематики синтез виявляється у постійному переплетенні особистого та суспільного, ліричного, філософського та політичного аспектів. Синтетизм поетичальних рис у творчості Кундери можна вважати наслідком поліваріативної природи поетики його романів, для яких характерна динамічна структура, постійні пошуки нових способів художнього вираження, трансформація існуючих прийомів вербальної репрезентації.

У своїх творах Кундера створює незалежний, суперечливий світ, який постійно аналізується з філософської точки зору. Але неможливо віднести Кундери до якоїсь конкретної філософської школи. Шляхом концентрації на еротичному боці характерів своїх персонажів Кундера аналізує соціальне значення еротичного досвіду людини. Твори Кундери є наслідком його центральноєвропейського досвіду розчарування в лівому крилі комунізму (його двічі (1950, 1970) виключали з лав комуністичної партії за «антипартійну діяльність» та участь у «празькій весні») та захоплення західноєвропейською літературною традицією.

Мілан Кундера писав твори, різні за жанрами та тематикою, проте майже усі вони віддзеркалювали історію, яка оточувалася з тоталітаризмом. Через усі твори митця пройшла думка, що празькі події серпня 1968 року змінили життя всієї Чехії, оскільки не може бути соціалістичного суспільства з людським обличчям. Причому позиція протистояння – це моральна позиція Кундери. Автор вважав, що людство прагне до єдності, яка була найвищою цінністю буття.

Роман «Нестерпна легкість буття» (1972), який вперше вийшов друком у 1984 році, невеликий за обсягом, але винятково насичений екзистенційною, політичною, естетичною та філософською проблематикою. Цей твір – філософський роздум про пошук людського щастя та її призначення. У ньому автор порушує питання, над яким часто задумуються люди: чи хотіла б людина прожити знову своє життя, враховуючи усвідомлені помилки? Адже на кожному нашому вчинку лежить тягар відповідальності. А також зрозуміти, в чому полягає моральне випробування людства: «Ми ніколи не зможемо визначити з певністю, наскільки наше ставлення до інших людей є результатом наших почуттів – любові, неприязні, добросердя чи злості – й наскільки воно зумовлене рівновагою сил між нами і ними. Щира доброта людини у всій її чистоті й свободі може проявитися лише до того, хто не має ніякої сили. Справжнє моральне випробування людства, те найголовніше випробування (сховане так глибоко, що його важко помітити) полягає у ставленні людства до тих, кого віддали на його волю: до тварин. І тут людина зазнає повного краху, такого краху, з якого випливають і всі інші» [6, с. 203].

Роман «Нестерпна легкість буття» – книга не просто про неземну любов, ревність, муку та бунт, тут все набагато глибше. І кожен розуміє цю глибину по-своєму. Ніби долі «малих» людей, але породжують такі великі та глибинні питання та роздуми [4]. Ідеалізоване почуття, але такий сумний перебіг подій та рішення героїв. Художній текст пронизаний метафорами та символами, які спонукають до постійних роздумів. Все побудовано на антитезах, і кожен реципієнт вибирає сам, що чорне, а що – біле. Роман рясніє великою кількістю спірних тверджень, що допоможе читачеві сформувати свою власну думку з цього чи іншого приводу.

Жанр роману визначити важко, проте його вважають романом-дослідження. В ньому поставлені питання: що таке людське життя у неволі, до якої потрапив увесь світ; що краще: важкість чи тягар. Твір складається з семи розділів:

«Легкість і тягар», «Душа і тіло», «Незрозумілі слова», «Душа і тіло», «Легкість і тягар», «Великий похід», «Посмішка Кареніна». Як бачимо, назва першої і другої частини повторюються двічі. Це наводить на думку, що Кундера ще раз хотів підкреслити найважливіші пари протилежностей людського буття.

Крім питань всенародного масштабу, які неминуче піднімаються автором, в тексті присутні спроби вирішити і побутові життєві сумніви. Нарівні з дилемою «Чи пробачити злочинця, який здійснив зло, не відаючи природи своїх вчинків?», яка і донині не має однозначного вирішення, Мілан Кундера пропонує свої відповіді на життєві питання, які виникають в межах долі однієї людини. Наприклад, «Як знати, що шлях, який людина вибрала – правильний?» Або «Яким чином визначити, чи любиш людину, яка знаходиться поруч, по-справжньому?», «Що є зрада?», «Які межі людського прощення?», «Що є Бог?». В одній книзі письменник порушує питання, на яких немає і ніколи не буде єдиної відповіді. Але пропонуючи читачеві свій погляд на знайомі проблеми, він ділиться мудрістю людини, яка бачила життя на межі двох найбухливіших століть у людській історії. А такі знання і досвід багато чого варті.

У центрі роману доля чотирьох людей: талановитого хірурга Томаша, офіціантки Терези, художниці Сабіни та професора університету Франца. Їхні шляхи пролягли через війну, окупацію, мандри, еміграцію. Дія роману відбулася на тлі подій 1968 року в Празі та під час еміграції. На думку автора, сучасна людина втратила особисту свободу. Над нею мали владу засоби масової інформації, фотокореспонденти і кінокамери. Кундера вороже ставився до реального соціалізму, який прагнув заповнити цілий світ. Автор був переконаний, що людина з'являється на землі в ім'я вищої цінності. «Само існування людства – це тягар для природи, виправданням його могло бути лише постійне прагнення до божественної істини, яка знаходилася поза людиною, тому не залежала від неї. Митець наклав на історичні події поняття «любов» і недопустимому можливості панування «тіла» і урівноваженості життя, «протилежність «важкість – легкість» стали найзагадковішою і промовистою із усіх протилежностей» [1, с. 176].

Травма окупації, яка присутня майже у всіх творах Кундери, обертається вселенським болем через кволість людини, більше не здатної повірити у власні сили й гідно відповісти на виклики часу. Іронія в тому, що це тест на тривкість, котрий може обернутися розпачем або ж, навпаки, зміцнити в переконаннях. Це роман-випробування, аналогі якому знайти важко: автор не залишає своїм героям жодної надії, але хто сказав, що його позиція це вирок для всіх?

Мотив свободи виступає провідним складником роману «Безсмертя» (1988), що підводить до проблеми відчуття цієї категорії в галузях мистецтва, творчості, побуту, індивіда, нації, історії, політики, героя і допомагає краще зрозуміти поетикальні явища сучасного літературного процесу. Погоджуємося з думкою С. Криворучко, яка вважає, що поетика «Безсмертя» утворює синтез уяви й рефлексії, який ґрунтується на аналізі об'єктів і явищ [2]. Письменницькому «аналізові» іноді надається документальний характер, який сприяє діалогу автора з наукою, історією, живописом та літературою минулого. Мотив свободи проходить у романі через загальну поетикальну спрямованість, що поєднує різнопланових персонажів, де сучасність перетинається з минулим, творчий задум з історичними фактами, художні образи з реальними особистостями.

Героїня роману Аньєс представлена як сильна індивідуальність, що прагне отримати абстрактну особистісну свободу. Доля жінки за загальними канонами складається вдало, але вона відчуває, як оточення сковує душу на енергетичному рівні. Неприйняття довілля порушує проблему загальної естетичної потворності сучасного світу. Мотив свободи проходить через опір героїні «нормативному» сьогоденню, норма якого полягає в розповсюдженому несмаку. Імовірний вихід Аньєс знаходить у прагненні до краси, символом якої може стати звичайна квітка – незабудка. Зникнення краси, підкреслює автор, призводить у свою чергу до поступового зникнення кохання: «... вона купить у квітковій крамниці незабудку, тендітну стебелінку з мініатюрним блакитним вінцем, вийде з нею на вулицю й буде тримати перед собою, нестямно впиваючись у неї поглядом, щоб бачити лише цю прекрасну блакитну цятку, щоб бачити її, як те останнє, що їй хочеться залишити для себе й своїх очей від світу, який перестала любити» [3, с. 27]. Таким чином, мотив свободи виражається через відмежування героїні від більшості, від спільноти, з якою важко знайти спільні точки перетину, що призводить до відчуження Аньєс.

Через образ коханця проводиться мотив прагнення героїні до свободи, через образ чоловіка висловлюється ідея необхідності для Аньєс захисту від зовнішнього світу. М. Кундера поступово підводить читача до усвідомлення відносності абстрактних понять добра й зла, вбивства й героїзму, та ставить питання: де саме слід проводити межу в цих протиставленнях. Автор осмислює загальнолюдську цінність кохання як сенсу життя.

Література:

1. Історія новітньої зарубіжної літератури: Навч. посібник / [від. ред. Г. Й. Давиденко та ін.]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 487 с.
2. Криворучко С. Мотив свободи в романі Мілана Кундери «Безсмертя» : [Електронний ресурс] / С. Криворучко. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/18424/05-Krivoruchko.pdf?sequence=1>
3. Кундера М. Бессмертие / М. Кундера. – СПб. : Азбука, 2000. – 384 с.
4. Кундера М. Нестерпна легкість буття : [Електронний ресурс] / М. Кундера. – Режим доступу : http://shron.chtyvo.org.ua/Milan_Kundera/Nesterpna_lehkist_buttia.pdf
5. Кундера М. «Розуміти світ як запитання»/ Інтерв'ю Філіпа Рота з Міланом Кундерою : [Електронний ресурс] / М. Кундера. – Режим доступу:http://shron.chtyvo.org.ua/Milan_Kundera/Nesterpna_lehkist_buttia.pdf
6. Кундера М. Творцы и пауки (из книги «Преданные заветы») / Милан Кундера [пер. с фр. Ю. Стефанов] // ИЛ. – 1997. – № 10. – С. 203–213.
7. Палій О. Романи Мілана Кундери: проблематика, поетика, наративні стратегії : [Електронний ресурс] / О. Палій. – Режим доступу : <http://disser.com.ua/contents/5645.html>